

НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ НАУК УКРАЇНИ
ІНСТИТУТ ГЕОГРАФІЇ

САЖНЄВ МИХАЙЛО ЛЕОНІДОВИЧ

УДК 913 (477.64):332.1

**ФУНКЦІОНАЛЬНИЙ ВЗАЄМОРОЗВИТОК
СІЛЬСЬКИХ ТА МІСЬКИХ МІСЦЕВОСТЕЙ
МЕЛІТОПОЛЬСЬКОГО СУСПІЛЬНО-ГЕОГРАФІЧНОГО РЕГІОНУ
(методика та аналіз)**

11.00.02 – економічна і соціальна географія

Автореферат
дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата географічних наук

Київ – 2002

Дисертацією є рукопис

Робота виконана в Національному педагогічному університеті імені М.П.Драгоманова Міністерства освіти і науки України

Науковий керівник: кандидат географічних наук, доцент, завідувач кафедри економічної та соціальної географії Національного педагогічного університету імені М.П.Драгоманова
Загородній Володимир Васильович

Офіційні опоненти: доктор географічних наук
Пітюренко Юхим Іванович,
Київський національний економічний університет
професор кафедри розміщення продуктивних сил

кандидат географічних наук,
Лісовський Сергій Антонович,
Інститут географії НАН України
докторант

Провідна установа: Одеський національний університет імені І.Мечнікова

Захист відбудеться “2” жовтня 2002 року о 15.00 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 26.163.01 інституту географії НАН України за адресою:
01034, м.Київ – 34, вул.Володимирська, 44.

З дисертацією можна ознайомитись у бібліотеці Інституту географії НАН України (м.Київ – 34, вул.Володимирська, 44).

Автореферат розісланий “28” серпня 2002 р.

Вчений секретар
спеціалізованої вченої ради

Г.П. Підгрушний

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність дослідження. Сучасний розвиток суспільства, його взаємодія з природою характеризуються надзвичайною багатогранністю змін у системі “природа-людина-виробництво”. В Україні чи не вперше за всю її історію розвитку з’явилися передумови для вирішення багатьох економічних, екологічних, соціальних, природоохоронних та інших проблем. Перехід на нові (ринкові) умови господарювання, підвищення регіонального принципу управління створюють для цього певні передумови. У вирішенні цих проблем особливе значення відводиться науковим дослідженням і розробкам, в т.ч. і економіко-географічним. Особливого значення надається дослідженню міст та сільських місцевостей як природно-соціо-економічних територіальних спільностей, їх взаєморозвитку.

Як спільність соціально-економічних об’єктів міська та сільська місцевості поліфункціональні. На розвиток їх окремих функцій впливають, в першу чергу, зміна соціально-економічних факторів. Зміна форм власності, ідеологічної та економічної політики держави призвели до змін у розвитку міст та сільських місцевостей як окремих природно-соціо-економічних територіальних спільностей, так і до характеру їх взаєморозвитку. Значно посилилася роль сільських місцевостей в господарському розвитку країни, в той же час роль окремих міст в територіальній організації суспільства знизилась. У зв’язку з цим змінився характер, рівень розвитку та структура взаємозв’язків між містами та сільськими місцевостями. Ці процеси найбільш чітко простежуються на рівні мікрорегіонів, оскільки в їх межах можливо простежити тенденції взаєморозвитку окремих функцій, виявити певні закономірності в даному процесі, внутрірегіональні відміни, і на їх основі розробити пропозиції щодо розвитку спільностей міська – сільська місцевість на перспективу. Сучасні територіальні відміни у взаєморозвитку їх окремих функцій повинні стати основою при функціонально-територіальному зонуванні якісно нових місцевостей як відправної бази для розробки основних напрямів їх розвитку у перспективі.

Базуючись на особливостях розвитку та функціонування спільностей, актуальності проблеми, а також недостатньої її розробленості, було обрано тему дослідження: “Функціональний взаєморозвиток сільських та міських місцевостей Мелітопольського суспільно-географічного регіону (методика та аналіз)”.

Зв’язок роботи з науковими програмами, планами, темами: дисертаційне дослідження пов’язане з тематикою наукових досліджень кафедри економічної та соціальної географії НПУ імені М.П. Драгоманова, зокрема по науковій темі “Конструктивні економіко-географічні дослідження та методика їх реалізації в навчальному процесі вузу”.

Об’єктом дослідження є Мелітопольський суспільно-географічний регіон.

Предметом дослідження є функціональний взаєморозвиток міських та сільських місцевостей.

Методологічна основа і методи дослідження. Теоретичною та методологічною основою роботи слугували наукові положення, викладені у працях М.Т. Агафонова, А.І.

Алексеева, Г.В. Балабанова, В.Ю. Беленького, П.П. Борщевського, М.Х. Валєєва, І.О. Горленко, Т.А. Гринюк, В.В. Долишнього, В.В. Загороднього, Г.І. Заславської, Д.Ф. Крісанова, П.С. Коваленка, С.О. Ковальва, В.І. Куценко, В.П. Нагірної, В.І. Нудельмана, М.Д. Пістуна, Ю.І. Пітюренка, А.В. Степаненка, О.Г. Топчієва, М.І. Фтомова, О.І. Хомри, Л.Г. Чернюк, О.І. Шаблія, інших вітчизняних та зарубіжних вчених.

Методика дослідження ґрунтується на положеннях системного та регіонально-цілісного підходу до аналізу взаєморозвитку міських та сільських місцевостей. Поставлені у дисертаційній роботі завдання вирішувались за допомогою такої сукупності методів дослідження: експедиційного, порівняльно-географічного, історичного, статистичного, балансового, районування, картографічного та математичного.

У процесі підготовки дисертації використовувалися наукові та методичні джерела, первинні статистичні матеріали обласного та районних управлінь статистики Запорізької області, окремих відомств і організацій, матеріали соціологічних досліджень, проведених автором у регіоні, частково використані практичні розробки інститутів “Діпромiсто” , “УкрНДІП Цивільсьбуд” та літературні джерела. В процесі обробки та аналізу отриманих матеріалів використовувались електронні методи обробки даних і побудови діаграм та графіків.

Мета і завдання дослідження. Метою дисертаційної роботи є виявлення особливостей взаєморозвитку сільських та міських місцевостей Мелітопольського суспільно-географічного регіону в умовах переходу до ринкових відносин.

У відповідності до об'єкту та предмету дослідження для досягнення мети були поставлені такі завдання:

- на основі аналізу та узагальнень існуючих наукових праць географів різних наукових шкіл виявити напрями розвитку теорії вивчення міських та сільських місцевостей, їх відповідність сучасним запитам суспільства;
- доповнити та поглибити поняття спільностей “міська та сільська місцевість” та їх функції в територіальній організації та управлінні суспільством;
- розробити концепцію перспективного взаєморозвитку спільностей “міська та сільська місцевість” та їх функцій в територіальній організації та управлінні суспільством;
- розробити методику комплексного економіко-географічного дослідження спільності “міська та сільська місцевість” для потреб територіального управління;
- розробити методику обробки інформації для такого типу досліджень;
- оцінити вплив природних та соціально-економічних факторів на взаєморозвиток міст та сільських місцевостей регіону дослідження;
- визначити загальні риси, рівень, ефективність та територіальні відміни взаєморозвитку окремих функцій міських та сільських місцевостей регіону;
- провести зонування території регіону та розробити прогнози розвитку різних типів місцевостей у перспективі.

Для розв'язання поставлених завдань проведено аналіз наукової та методичної літератури стосовно проблеми дослідження, проведено анкетування населення. Завдяки зібраним даним, був зроблений аналіз сучасного рівня функціонального взаєморозвитку сільських та міських територій в регіоні.

Наукова новизна одержаних результатів.

У дисертаційній роботі поглиблено теоретичні уявлення про міську та сільську місцевість як форми природно-соціо-економічних спільностей, що відіграють особливу роль у територіальній організації та управлінні суспільством і є історичними категоріями; розроблена методика комплексного суспільно-географічного дослідження взаєморозвитку міських та сільських місцевостей, основу якої становлять: а) система показників, що характеризують загальні риси, рівень та ефективність взаєморозвитку окремих функцій міських та сільських місцевостей регіону; б) оригінальні картографічні та статистичні моделі міських та сільських місцевостей у різних функціональних станах. Вперше розкрито роль і значення чинників взаєморозвитку міських та сільських місцевостей регіону в сучасних умовах; виявлено зони інтенсивності взаєморозвитку міських та сільських місцевостей за рівнем та ефективністю розвитку комплексу функцій.

Практичне значення дослідження полягає в розробці методичних основ аналізу спільностей міських та сільських місцевостей; в отриманні результатів математичного аналізу функцій та чинників взаєморозвитку міських та сільських місцевостей; побудові моделей розвитку спільності на основі соціологічного дослідження функціональних особливостей розвитку регіону та аналізі співвідношення результатів, отриманих з різних джерел. Теоретичні положення дисертації можуть бути використані для удосконалення наукових основ територіального прогнозування та управління; методика комплексного економіко-географічного дослідження міських та сільських місцевостей Мелітопольського регіону може бути використана при дослідженні інших аналогічних територій.

Одержані результати використовуються в навчальному процесі (читанні лекцій та проведенні лабораторних і практичних занять з курсів “Географія Запорізької області” та “Географія населення”) природничо-географічного факультету Мелітопольського державного педагогічного університету. Окремі положення, розроблені дисертантом, використані кафедрою економічної та соціальної географії Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова при виконанні держбюджетної теми “Конструктивні економіко-географічні дослідження та методика їх використання в навчальному процесі вузу”, що розроблялися за участю дисертанта (№ держреєстрації 0198V001671).

Особистий внесок здобувача. Методичні та математичні розробки, викладені в дисертації, розроблені автором та адаптовані для дослідження спільностей міських та сільських місцевостей. У працях, опублікованих у співавторстві, особиста участь автора полягає в зборі, систематизації, аналізі та узагальненні статистичних, літературних та анкетних матеріалів, що стосуються взаєморозвитку спільностей міських та сільських місцевостей.

Апробація результатів дослідження здійснювалася шляхом:

- виступу на конференції “Сучасна географія та навколишнє природне середовище” (1-3 грудня 1999 року) у Вінницькому державному педагогічному університеті імені Михайла Коцюбинського;
- обговорення результатів дослідження на звітних наукових конференціях НПУ ім. М.П. Драгоманова (1999-2002 р.р.) та засіданнях кафедри економічної і соціальної географії;
- публікації результатів дослідження у наукових збірниках праць та науково-методичних журналах.

Публікації. Основні положення дисертації опубліковані автором в 7 наукових статтях в українських і чеських виданнях та тезах доповідей загальним обсягом 2,2 друковані аркуші.

Обсяг і структура роботи. Дисертація складається із вступу, трьох розділів, висновків, списку використаної літератури та додатків. Дисертація викладена на 147 сторінках машинопису, ілюстрована 10 малюнками, 5 картосхемами, 6 таблицями що містяться у додатках. До списку використаної літератури входить 158 джерел (з них 5 іноземних).

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ДИСЕРТАЦІЇ

В першому розділі “Теоретичні основи, методологія та методика дослідження” проводиться огляд теоретичного матеріалу та аналіз термінів, покладених в основу дисертаційного дослідження. Центральним поняттям є спільність *міської та сільської місцевості – історично сформованих природно-соціо-економічних територіальних спільностей, що отримали розвиток в межах певної території, характеризуються специфічною функціональною структурою і знаходяться в постійному взаєморозвитку.*

В основу дослідження покладено функціональний взаєморозвиток спільності міської та сільської місцевості (ММ та СМ). Під функцією будь-якого об’єкту найчастіше розуміється зовнішній прояв його властивостей у системі відносин або по відношенню до системи в цілому. В узагальненому вигляді функції ММ та СМ полягають у виробництві певної продукції, наданні матеріальних благ і послуг, здійсненні адміністративного та економічного управління територією, забезпеченні нормальних умов життєдіяльності та відтворення населення. Реалізація функцій відбувається у взаємодії з природним і соціальним середовищем у межах даної території на основі правових, економічних та соціальних відносин, створених суспільством.

Рівень розвитку і збалансованість взаємозв’язків між окремими складовими, що виконують різні функції в процесі системоутворення, визначають особливості елементарної одиниці системи, її роль у формуванні і розвитку систем вищого порядку. Загально визнаною є уява про ієрархічну будову всіх територіальних спільностей, у тому числі міських і сільських місцевостей. Спільності нижчого ієрархічного рівня взаємозв’язані з елементами спільностей вищого рівня.

Спільність міських та сільських місцевостей суспільно-географічного регіону, що прийнята нами як елементарна одиниця територіальної структури на даному рівні досліджень – це багатофункціональна система. Саме на цьому рівні здійснюється планування, розвиток і управління розвитком основних функцій – виробничої, демографічної, рекреаційної, історико-культурної, природоохоронної та управлінської.

Виробнича функція є головною для ММ та СМ. Специфіка її в СМ в тому, що її розвиток задовольняє потреби суспільства в різноманітній сільськогосподарській продукції та сировині для розвитку легкої і харчової галузей промисловості. Реалізація виробничої функції здійснюється через функціонування промислових і сільськогосподарських підприємств і пов'язана з використанням мінеральних, земельних, агрокліматичних, водних, лісових та інших ресурсів. Головними завданнями у вивченні виробничої функції є системно-структурний аналіз територіальних відмін сучасного рівня та ефективності розвитку галузей промисловості та сільського господарства, територіальних форм їх організації, обґрунтування напрямів і шляхів удосконалення функціонально-територіальної структури.

Вивчення *демографічної функції* ММ та СМ пов'язано з традиційно більш високою народжуваністю на селі, що забезпечувало в основному природний приріст населення в цілому та приріст трудових ресурсів у ММ. Проте, в останні десятиріччя швидкі темпи урбанізації, складна соціальна та екологічна ситуація в багатьох регіонах призвели до втрати сільською місцевістю специфічності та зовнішньої спрямованості цієї функції, насамперед за рахунок зниження народжуваності. Серед великої кількості завдань, що пов'язані з дослідженням розвитку демографічної функції в міській та сільській місцевостях першочерговим є вивчення загальної демографічної ситуації (динаміка загальної чисельності сільського населення, його вікова та статева структура, кількості та структури трудових ресурсів). Після аналізу окремих найважливіших демографічних показників (народжуваність, смертність, захворюваність, тривалість життя та інших) з'ясовуються причини, що визначили сучасний стан розвитку цієї функції. Така інформація є необхідною для визначення та планування найбільш оптимальних рівнів розвитку інших функцій і передусім виробничої.

Природоохоронна функція є важливою і специфічною функцією СМ, виконання її в межах сільської місцевості дає змогу забезпечити екологічну рівновагу між природним середовищем та суспільством, пов'язану з відновленням певних елементів сучасних природно-антропогенних ландшафтів. Це знаходить своє відображення у поширенні природоохоронних видів діяльності, закріпленні за певними територіями відновних функцій шляхом організації заповідників, заказників, національних парків тощо. Рівень розвитку природоохоронної функції визначається обсягами та значимістю природоохоронних заходів, що здійснюються в межах досліджуваної території, їх частки від необхідних обсягів природоохоронних заходів.

Процеси урбанізації, підвищення інтенсивності життя, ускладнення екологічної ситуації в містах сприяють розвитку нової функції СМ – *рекреаційної*. В сільській місцевості знаходяться більша частина дитячих оздоровчих таборів, пансіонатів, будинків відпочинку тощо. Розвиток рекреаційної функції в СМ у поєднанні із рекреаційними об'єктами міст сприятиме розвитку в перспективі рекреаційної галузі народного господарства.

Сільська місцевість має значні потенційні можливості для реалізації рекреаційної функції. По-перше, її розвиток дає змогу максимально збалансувати адаптивну та естетичну форми взаємовідносин людини і природного середовища. По-друге, СМ відчуває значні міграції із села в місто, що дає змогу вивільнити певну кількість земель та житлового фонду, який міг би стати “другим житлом” для населення міста (що дістало широке поширення за кордоном). Рекреаційна діяльність є настільки багатогранною, що її реалізація може бути можливою в усіх типах СМ і є одним із чинників багатofункціонального їх розвитку.

Історико-культурна функція міської та сільської місцевостей полягає у збереженні та розвитку традиційної багатовікової матеріальної і духовної культури народу, його окремих територіальних і етнічних груп, в охороні пам'яток історії, культури та окремих їх елементів. З метою відродження національних традицій особливого значення необхідно надати історико-географічному дослідженню сільської місцевості. Одним із аспектів такого дослідження є виявлення та аналіз етапів формування історичної основи сучасної мережі населених пунктів. Вивчення історико-географічних відмінностей розвитку окремих територій з метою відновлення історико-культурних цінностей на основі дослідження етапів їх господарського освоєння та заселення може бути використаним для подальших тематичних досліджень (археологічних, етнографічних, лінгвістичних, архітектурних тощо), а також для реалізації провідних функцій, насамперед, рекреаційної.

Особливого значення для комплексної суспільно-географічної оцінки міських та сільських місцевостей має аналіз *управлінської функції*. Відомі форми управління різними видами діяльності міських та сільських жителів не завжди забезпечують їх ефективний розвиток. На сучасному етапі, передусім, це стосується реалізації агровиробничої функції. Вона виконується комплексом галузей, органічно пов'язаних між собою технологічними процесами, але за управлінськими та розподільчими функціями розділених між окремими відомствами. У зв'язку з цим, суспільно-географічні дослідження мають бути спрямовані на пошуки найоптимальніших форм управління агропромисловим комплексом як головним елементом господарської структури досліджуваної природно-соціо-економічної територіальної спільності, з іншого – на пошуки управлінської структури території в цілому, яка б регулювала рівень розвитку функціонально-територіальної структури та взаємовідносини між міськими та сільськими територіями.

В другому розділі “Фактори, що впливають на взаєморозвиток міських і сільських місцевостей мелітопольського суспільно-географічного регіону” проводиться *аналіз та оцінка чинників*, що впливають на взаєморозвиток міських та сільських місцевостей і формування їх функціонально-територіальних структур на потязі десяти років.

Отримані результати дають змогу стверджувати, що на різних етапах розвитку ММ та СМ Мелітопольського суспільно-географічного регіону роль і значимість окремих чинників була різною. На перших етапах головними були природні умови та ресурси, на сучасному – все більшого значення набувають економічні, екологічні, соціальні та інші чинники.

Покомпонентна оцінка природних умов за системою кількісних показників, які розкривають якісну їх характеристику, дала змогу дійти висновку, що природні умови території регіону сприятливі для інтенсивного, багатофункціонального розвитку ММ та СМ.

Рівнинний рельєф (більшість території має кут нахилу до 5%), сприятливі кліматичні умови (сума активних температур коливається від 3200 до 3500⁰С, безморозний період – 190 днів, кількість опадів 400-450 мм/рік, зими малосніжні, літо сухе і спекотне), родючі чорноземні ґрунти, різноманітний рослинний і тваринний світ сприятливо відбилися на рівномірності господарського освоєння, особливостях спеціалізації аграрного виробництва, рівномірності заселення території регіону.

Дещо лімітуючими факторами, що впливають на розвиток територій регіону, є засухи, суховії, пилові бурі, розвиток ерозійних процесів тощо.

Аналіз забезпеченості території регіону природно-ресурсним потенціалом (ПРП) дав змогу встановити, що найбільш забезпеченими сумарним потенціалом ПРП є Токмацький, Михайлівський та Веселівський райони, найменш забезпечені – Якимівський та Приазовський райони. Найбільш забезпечений мінеральними ресурсами Токмацький район, водними – Веселівський та Михайлівський, рекреаційними – Якимівський та Приазовський.

Соціально-економічні фактори теж сприятливо впливають як на багатофункціональний розвиток регіону в цілому, так і на взаєморозвиток міських та сільських місцевостей.

Серед соціально-економічних факторів, що найбільш суттєво впливають на особливості розвитку спільності “міська-сільська місцевість”, є населення та особливості його розселення. Загальна чисельність населення в регіоні у 2001 р. складала 426,8 тис.чол., які розселяються в 311 населених пунктах. За останні десять років загальна чисельність населення зменшилася на 4,1%, – в 1990 р. вона в мікро регіоні проживало 444,3 тис.чол.

Міське населення в регіоні складає 65,1%, сільське, відповідно, 34,9%. За досліджуваний період міське і сільське населення скоротилося приблизно на 4%. Територія регіону заселена більш-менш рівномірно. Середня густина населення складає 46,4 чол./км² територій. Винятком є Мелітопольський район, в межах якого густина населення складає 123,3 чол./км². Основним центром тяжіння в регіоні є м. Мелітополь, чисельність населення якого склала в 2001 році 167,0 тис.чол.

Кількість населених пунктів в регіоні в середньому складає 3,4 на 100 км², найменша кількість населених пунктів у Якимівському (2,5) та Приазовському (2,8) районах, а найвища у Михайлівському (4,6) та Токмацькому (4,1) районах.

Регіон має добре розвинуту транспортну мережу. Через його територію проходять залізниці державного значення, добре розвинута мережа автошляхів з твердим покриттям, що у поєднанні з іншими факторами сприятливо впливає на інтенсивність та структуру

взаємозв'язків між міською і сільською місцевостями. Основними показниками, що покладені в основу оцінки транспортного фактора, стали транспортна доступність та транспортна забезпеченість території. Транспортна доступність населення окремих населених пунктів до центру тяжіння визначалася, виходячи з існуючої системи транспортних шляхів та нормативних показників швидкості різних видів транспорту (автотранспорт – 30 км/год., залізничний – 40 км/год., пішохідний – 6 км/год.). Розрахунок проводився від трьох центральних населених пунктів.

Для аналізу структури використання різних видів транспорту в регіоні проведені розрахунки інтенсивності їх використання населенням в залежності від відстані, яку необхідно подолати за такою формулою :

$$x_m(\%) = \frac{T_x}{\sum (T_{авт} + T_{жд} + T_{мор} + \dots + T_x)} * 100$$

де X_m – відсоток використання пошукового виду транспорту для подолання певної відстані (у відсотках);

T_x – кількість поїздок на цьому виді транспорту на пошукову відстань;

$\sum (T_{авт} + T_{жд} + T_{мор} + \dots + T_x)$ – сума поїздок на пошукову відстань з використанням усіх видів транспорту.

Для математичного підтвердження нами використовувалась формула кореляції між відстанню та видом транспорту, який використовується для її подолання:

$$\rho_{e,m} = \frac{\frac{1}{n} \sum (e_i - \mu_e)(m_i - \mu_m)}{\sqrt{(\frac{1}{n} \sum (e_i - \mu_e)^2) \times (\frac{1}{n} \sum (m_i - \mu_m)^2)}}$$

де $\rho_{e,m}$ – кореляція між відстанню, що необхідно подолати та використаним видом транспорту; n – кількість поїздок; e_i – відстань; m_i – вид транспорту.

Отримані дані стверджують, що в регіоні максимальна транспортна доступність (сільських місцевостей від регіональних центрів тяжіння якими виступають міські території – м.Мелітополь, м.Токмак та смт.Михайлівка) складає 45 хвилин, що позитивно впливає на взаєморозвиток міських та сільських місцевостей.

Розрахунки щодо транспортної забезпеченості проводилися шляхом аналізу статистичних та звітних матеріалів по м.Мелітополю та по Запорізькій області. Аналізу підлягали автотранспорт ТзОВ “Траса”, приватний сектор автопарку, залізничний транспорт (шляхи, маршрути та їх завантаженість у залежності від напрямку і сезону року). До розрахунку також приймалися дані щодо транспортних шляхів з твердим покриттям. За даними транспортної доступності та транспортної забезпеченості нами були визначені зони найбільш активних взаємозв'язків між міськими та сільськими місцевостями. Центральними точками були прийняті найбільші населені пункти регіону – міста Мелітополь та Токмак.

Оцінка санітарно-гігієнічних умов території регіону здійснювалася в залежності від кількості і якості обмежень, які закладені в нормативних документах щодо вимог охорони природи. При цьому один і той же фактор виступав як погіршуючий (наприклад, ландшафт, що охороняється, при оцінці придатності території для капітального будівництва) і як стимулюючий (при оцінці території для рекреаційного будівництва). Більшість територій Мелітопольського суспільно-географічного регіону знаходиться у нормальному санітарно-гігієнічному стані. Виключення складає р. Молочна, Молочний лиман та окремі території в Токмацькому районі, де здійснюється видобуток мінеральних ресурсів відкритим способом. Таким чином, можна констатувати, що в регіоні є сприятливі природні та соціально-економічні передумови для багатофункціонального розвитку окремих спільностей і взаєморозвитку міських та сільських місцевостей.

В третьому розділі “Функціональний взаєморозвиток міст ті сільських місцевостей в Мелітопольському суспільно-географічному регіоні” аналізуються функціонально-компонентна структура та функціональний взаєморозвиток міських та сільських місцевостей який певною мірою виражається узагальнюючими показниками, що розкривають загальні риси і рівень їх взаєморозвитку в Мелітопольському суспільно-географічному регіоні.

Аналіз функціональних особливостей взаєморозвитку спільностей міських та сільських місцевостей дав можливість встановити, що провідна роль у їх взаєморозвитку належить виробничій функції. На сучасному етапі розвитку регіону у загальній структурі взаємозв'язку між міськими та сільськими місцевостями її роль певною мірою ослабла за рахунок більш інтенсивного розвитку інших функцій (торгівельної та рекреаційної), проте, її вплив на особливості взаєморозвитку об'єктів окремих спільностей залишається основним.

При оцінці ролі *виробничої функції* на взаєморозвиток ММ та СМ розглядалися особливості розвитку промисловості міст і сільсько-господарського виробництва в СМ. Основу промислової функції міст складають функціонування великої кількості промислових підприємств, що виробляють різні види промислової продукції, в той час як у СМ основна функція представлена багатогалузевим сільськогосподарським виробництвом. Значна частина промислових підприємств міст знаходиться в залежності від зовнішніх постачальників сировини і комплектуючих, поставляючи агрегати, вузли та іншу продукцію в регіони області і за її межі.

Досліджуючи динаміку розвитку та структуру промисловості міст, встановлено, що за останні десять років пройшли значні зміни в показниках, які відображають даний процес. Різко знизилось виробництво продукції машинобудівних підприємств міста Мелітополя, втратилась фактично комплексуюча функція машинобудування в регіоні. Разом з тим, зросла роль підприємств харчової та легкої промисловості. Так, основні підприємства – молокозавод, що функціонує як Мелітопольське відкрите акціонерне товариство, м'ясокомбінат та інші підприємства, на сучасному етапі розвитку продуктивних сил регіону

стали основою економічного розвитку м.Мелітополя, основного організуючого центру взаєморозвитку міських та сільських місцевостей в регіоні дослідження.

Аналізуючи промисловість у регіоні дослідження, встановлено, що основна кількість промислових підприємств регіону сконцентрована у м. Мелітополь, промисловість якого представлена 36 підприємствами. У Мелітополі зосереджено близько 90% промислового потенціалу регіону. Питома вага харчової промисловості Мелітополя займає 61% від загальної вартості товарної продукції міста.

Аналіз динаміки галузевої структури промислового комплексу регіону показав, що в минулому такі провідні галузі як машинобудування і хімічна промисловість втратили свої позиції. Це пояснюється тим, що більшість з них у своєму розвитку залежали від кооперативних зв'язків з іншими промисловими підприємствами колишнього Радянського Союзу. Підприємства цих галузей встановили міждержавні зв'язки, проте їх подальший розвиток лімітується фактором їх територіального розвитку. Значно інтенсивнішим розвитком, виходячи з передумов останнього, характеризуються підприємства галузей харчової та легкої промисловості, що складає основу розвитку більшості міських населених пунктів.

За останнє десятиріччя змінилася структура промислових підприємств за формою власності та їх роль у виробництві основних видів промислової продукції. У 2001 році у державній формі власності знаходилося 8% підприємств, колективній – 91%, приватній – 1%. При цьому в 2001 р. підприємства, що були у приватній власності, виробили 2% товарної продукції, підприємства колективної власності – 82%, державні підприємства – 17%.

Зміна галузевої структури промислового комплексу регіону суттєво вплинула на розвиток аграрного виробництва і, в кінцевому результаті, на взаєморозвиток міських та сільських місцевостей.

Основою функціонування сільських місцевостей регіону дослідження є система галузей аграрного сектора економіки. Вона має специфічні особливості спеціалізації та розвитку, пов'язані, в першу чергу, з особливостями природних умов територій. Провідними галузями спеціалізації є вирощування зернових, олійних та плодово-ягідних культур. Регіон виділяється високим рівнем розвитку галузей останньої спеціалізації. Цьому сприяло, в першу чергу, функціонування науково-дослідного інституту та система спеціалізованих сільськогосподарських підприємств. Мелітопольські черешні та абрикоси є візитною карткою регіону в Україні.

Специфіка розвитку виробничої функції в СМ та особливості розвитку її в ММ посилили взаєморозвиток міських та сільських місцевостей, а також, на нашу думку, посилили роль СМ у розвитку регіону в цілому.

Аналіз *демографічної функції* дозволив виявити певні закономірності її розвитку в сільських та міських місцевостях. Основними кількісними показниками, що віддзеркалюють якісні зміни в розвитку демографічної функції та відображають територіальні відміни в даному процесі нами прийняті динаміка загальної чисельності населення в сільських та

міських місцевостях, відміни їх віково-статевої структури, динаміка народжуваності, смертності та природного приросту населення в сільських та міських місцевостях та міжрегіональні міграційні процеси.

Це пояснюється, в першу чергу, демографічними процесами, що проходять в сільських і міських місцевостях. Зниження питомої ваги допрацездатного населення та зростання групи населення працездатного віку в загальній його чисельності призводить до старіння населення, особливо це стосується сільських місцевостей, які внаслідок цього, з урахуванням міграційних процесів, перетворилися із трудонадлишкових в трудодефіцитні території.

Виходячи із особливостей демографічної функції, що склалася в регіоні, в перспективі подальший розвиток господарства в сільських і міських територіальних спільнотах має йти шляхом інтенсифікації та підвищення якості трудових ресурсів. При прогнозуванні регіональних особливостей розвитку демографічної функції слід враховувати особливості сучасного розселення та міграційні процеси, що виникли внаслідок взаєморозвитку сільських і міських територій. Зростання в приміських зонах кількості населення та зменшення його в периферійних.

Виходячи із особливостей розвитку виробничої функції, постало питання підвищення кваліфікаційного та професійного розвитку трудових ресурсів, особливо в сільській місцевості, що дасть змогу вирішувати проблему забезпеченості регіону трудовими ресурсами. Досвід провідних держав світу доводить, що 3-5% економічно активного населення, зайнятого в аграрному секторі, може бути цілком ефективним і забезпечувати не тільки внутрішні потреби в сільськогосподарській продукції, а й формувати експортну статтю економіки. Для цього пропонується створити мережу середніх спеціалізованих навчальних закладів, функціонування яких у містах має забезпечити багатопрофільну їх спеціалізацію для підготовки кадрів середньої ланки, що підвищить їх трудову активність на всіх етапах реструктуризації господарського комплексу.

В сільській місцевості такі навчальні заклади мають підвищити кваліфікаційний, економічний та юридичний рівень трудових ресурсів. Формування трудових ресурсів нової якості дозволить знівелювати проблеми подальшого розвитку демографічної і виробничої функції в регіоні.

Розвиток *рекреаційної функції* суттєво впливає на розвиток, в першу чергу, сільських територій.

Наявність рекреаційних об'єктів створює додаткові робочі місця для сільського населення, дає можливість реалізувати значну кількість сільськогосподарської продукції, вирощеної в підсобних господарствах, цим самим поліпшується сімейний бюджет жителів села. Організація систематичного транспортного зв'язку між містом та рекреаційною зоною суттєво впливає на міграційну активність сільського населення.

Разом з тим, нами виявлена низка проблем розвитку рекреаційної системи, в першу чергу, це пов'язано з тим, що більшість рекреаційних об'єктів мають відомчу приналежність. Спад в розвитку більшості промислових підприємств привів до зниження об'ємів

капіталовкладень в рекреаційні об'єкти, це виразилось в старінні виробничих фондів, рекреаційної інфраструктури, погіршилися санітарно-гігієнічні умови в зонах рекреаційної діяльності, особливо в зоні рекреаційних територій Молочного лиману. Як вихід із ситуації, що склалась в регіоні, нами пропонується зміна організації управління розвитком та територіальною організацією рекреаційних систем. Виходячи із світового досвіду, нами пропонується формування і подальший розвиток рекреаційних систем у вигляді спеціалізованих рекреаційних кластерів.

Другим напрямком розвитку рекреації в регіоні повинно стати залучення іноземних інвесторів в розвиток рекреаційної системи. Цьому може слугувати приклад створення Українсько-Ізраїльського оздоровчого комплексу для дітей колишніх жителів Запорізької та Дніпропетровської областей, які емігрували до Ізраїлю. Третій напрям – ширше використання бальнеологічних ресурсів Мелітопольського регіону.

З метою активізації рекреаційної діяльності в регіоні, урізноманітнення її форм нами пропонується організувати туристичний маршрут Кирилівка-Радивонівка-Токмак-Мелітополь-Кирилівка. Це дало б можливість рекреантам з інших регіонів, які складають біля 80%, ознайомитись з особливостями господарського освоєння території, історичними пам'ятками і оцінити значимість рекреаційних систем регіону.

Сільські місцевості приберегової зони широко використовуються неорганізованими рекреантами. Вони, як правило, розселяючись в сільських населених пунктах або в межах природно-рекреаційних об'єктів, з одного боку, позитивно впливають на розвиток сільських місцевостей, з іншого, створюють санітарно-гігієнічні проблеми на місцях їх концентрації. У зв'язку з цим необхідно розробити систему правових та адміністративних заходів, спрямованих на дотримання норм і правил відпочинку в межах рекреаційних територій.

Аналіз розвитку *історико-культурної функції* дав можливість виявити, що дана функція в регіоні не є визначальною. Це пояснюється відносно пізнім заселенням території, на відміну від інших територій України. Більшість територій регіону заселена наприкінці XVIII та на початку XIX століття, в період вторинного заселення. Проте в межах її території збереглися різноманітні історико-культурні пам'ятки різних періодів. Серед них унікальне значення має історико-археологічна пам'ятка "Кам'яна могила", взята під охорону й оголошена заповідною зоною з 1954 року.

В межах регіону багато об'єктів історії і культури, що визначені як пам'ятки минулих часів епохи палео-, мезо- і неоліту. Антропогенні пам'ятки історії – скіфські поховання у вигляді курганів, грецькі факторії, поселення слов'ян 5-7 століть, скіфо-сарматські поселення, тощо. Наявність на території регіону історико-культурних пам'яток, що знаходяться у безпосередній близькості до місць найвищого рівня рекреаційної діяльності населення, може сприятливо вплинути на активізацію рекреаційної функції в регіоні. Для цього необхідно активізувати дослідження даних об'єктів, особливо курганів, систематизувати їх за періодами розвитку суспільства, визначити їх цінність і сформулювати їх

в систему, яка буде покладена в основу розробки нових туристичних маршрутів, сприятиме розвитку нового напрямку у функціональній діяльності населених пунктів.

Аналіз розвитку *природоохоронної функції* в мікрорегіоні дозволив прийти до висновку, що поліпшення екологічної ситуації, яке відбулося в регіоні, пояснюється не стільки природо-охоронними заходами, що проводяться в сільській та міській місцевостях, а за рахунок зниження рівня промислового виробництва в містах та розвитку нових суб'єктів господарювання в аграрному секторі економіки.

Разом з тим, в регіоні проводиться ряд заходів, спрямованих на охорону природного середовища, збереження екосистеми найбільш цінних територій.

З цією метою в межах суспільно-географічного регіону виділені території природно-заповідного фонду, які представлені заповідниками, заказниками, цілиними ділянками, зонами заборони сільськогосподарської обробки та іншими об'єктами, які складають близько 3% території мікрорегіону. До їх складу входять заповідники державного значення (3 з них розміщені в Якимівському, 2 – у Веселівському районах), державні заказники (розміщені в Приазовському та Михайлівському районах), заказники місцевого значення (у Приазовському районі), а також велика кількість цілиних ділянок, що підлягають охороні. До складу природно-заповідних територій включено також акваторію Молочного лиману.

З метою запобігання ерозійної діяльності створені лісозахисні насадження та лісосмуги загальною площею близько 10 тис.га, проводяться заходи по зниженню ерозійної діяльності вод та вітрової ерозії. Ці заходи включають в себе оранку земель поперек схилів, засівання схилів ярів багаторічними травами, зниження кислотності ґрунтів та безвідвальна обробка ґрунту.

Зважаючи на особливості природних умов території та їх інтенсивного сільськогосподарського використання, особливе значення мають заходи щодо запобігання вітрової ерозії. Особливо активні протиерозійні заходи проводяться в Михайлівському та Веселівському районах.

В результаті дослідження встановлено, що за період з 1990 по 2000 р. суттєво поліпшилась якість вод в акваторії Азовського моря, зменшилась кількість складних хімічних сполук в водних об'єктах мікрорегіону. Основною причиною цього є зменшення виробничої активності промислових підприємств в межах сільських територій регіону та зниження рівня хімізації в сільсько-господарському виробництві. Недостатній рівень забезпеченості аграрного сектора мінеральними добривами викликав підвищення рівня використання органічних добрив, цим самим знизився рівень насиченості ґрунтів хімічними сполуками. В той же час нами відмічений ряд проблем у розвитку природо-охоронної функції в регіоні. Погано налагоджена система комунального обслуговування призводить до зростання кількості стихійних смітників. В регіоні потрібно розмістити підприємства по сміттєсортуванню та сміттєпереробці.

Найбільш екологічно небезпечним з природних об'єктів на території регіону є ріка Молочна. Забруднена промисловими, побутовими та житлово-комунальними відходами, що

скидаються підприємствами і організаціями міста Мелітополя, Токмака, вона стала фактором, що погіршує екологічну рівновагу приберегових територій Азовського моря в межах регіону.

Для поліпшення якості вод та підвищення санітарно-гігієнічної і рекреаційної придатності територій нами пропонується ряд заходів по відновленню природного стану ріки Молочної. В першу чергу, потрібно збільшити контроль за діяльністю підприємств та організацій міст Мелітополя, Токмака з метою зменшення або повної заборони викидів в басейн ріки, провести роботи по поглибленню русла ріки для відновлення водного режиму, здійснити санітарно-гігієнічну очистку русла річки Молочна, створити штучні водойми в її долині.

Комплекс запропонованих заходів дозволить, з одного боку, поліпшити розвиток природоохоронної функції в регіоні, з іншого, – розширить розвиток рекреаційних територій, особливо в приміських зонах, а також певною мірою створить передумови для водопостачання промислових та комунальних господарств.

Другим напрямком природоохоронних заходів в регіоні вважаємо збереження рекреаційної та природної цінності приберегових територій та акваторії Молочного лиману. З цією метою пропонується посилити державний контроль, спрямований на збереження заповідних територій Молочного лиману, систему заходів по відновленню водообміну Молочного лиману з Азовським морем.

Не менш важливим, як підтверджує досвід розвитку територій в попередні етапи, є розширення площ штучних лісонасаджень на приберегових схилах, що дасть можливість посилити рекреаційну цінність цих територій.

Аналіз *управлінської функції* дозволив виявити особливості існуючої системи управління територіями та окремими суб'єктами господарювання, їх відповідність тим соціально-економічним змінам, що проходять у зв'язку з розвитком нових форм власності, появи нових суб'єктів господарювання. На нашу думку, найбільшою проблемою є система управління агропромисловим комплексом, що склалася в сучасних умовах.

Функціонування АПК як єдиної соціально-господарської системи управляється різними відомствами і міністерствами. Більшість основних переробних підприємств належать державі, хоч саме на стадії переробки сільськогосподарської сировини формується основний прибуток в АПК. Така управлінська структура не дозволяє реально оцінити вклад різних сільськогосподарських і промислових підприємств у формування і пропорційний розподіл прибутків від реалізації сільськогосподарської продукції.

Нами пропонується введення кластерної системи управління в системі виробництва, особливо в аграрному секторі, це дасть змогу перерозподіляти кошти між виробниками, переробними підприємствами, сферою торгівлі і таке інше, відповідно внеску кожного з них у виготовлення готового товару та його реалізації за відповідну ціну.

Регіональний аналіз рівня взаєморозвитку міських та сільських місцевостей, в основу яких покладені соціологічні дослідження, що проводились методом анкетування міського і сільського населення та аналізу звітних матеріалів транспортних підприємств, комунального господарства, торгівлі, медичного обслуговування та інших, дозволив виділити внутрішні відміни в активності взаєморозвитку міських і сільських місцевостей.

В межах регіону виділені 3 зони активності взаєморозвитку міських і сільських місцевостей:

- зони високого рівня взаємозв'язків (таких зон в регіоні сформовано 2 – Мелітопольська, що охоплює території в межах 30 км відстані від м.Мелітополя, та Токмакська – в межах 15 км від м.Токмака);

- зона середнього рівня взаємозв'язків (займає більшість території регіону);

- зона низького рівня взаємозв'язків (до неї відносяться периферійні східні та північні території регіону).

В процесі дослідження встановлено, що найбільшим у взаємозв'язках міська-сільська місцевість є вплив м. Мелітополя, яке, як показали соціологічні дослідження, проявляється в радіусі приблизно 30 км. Це пояснюється найвищим рівнем транспортної доступності і найвищим рівнем міграційної активності населення. Структура взаємозв'язків між двома спільностями має як спільні, так і відмінні особливості. Дослідження структури зв'язків в напрямках міська-сільська місцевість і сільська-міська місцевість дали можливість встановити такі особливості: в напрямку сільська-міська місцевість в структурі взаємозв'язків найбільшу роль відіграють торгівельні (близько 36%) та культурно-освітні (33%) зв'язки, виробничі зв'язки дещо їм поступаються і складають близько 19%. Максимальна інтенсивність торгівельних зв'язків спостерігається в найбільш близьких до Мелітополя територіях, розташованих в межах зони 15-30-хвилинної доступності. Культурно-освітня функція м.Мелітополя займає друге місце за показником інтенсивності, поширюється на території, розташовані в межах годинної доступності, при цьому найбільша інтенсивність культурно-освітніх зв'язків спостерігається в південно-західному напрямку.

В напрямку міська-сільська місцевість найбільш інтенсивно розвинені рекреаційні зв'язки, які в структурі складають більше 69%. Найінтенсивніше взаємозв'язки розвиваються в південному напрямку в межах 30-60-хвилинної доступності. Наступними за важливістю є торгівельні (17%) та виробничі (10%) зв'язки.

Другою зоною найвищого рівня взаєморозвитку міських і сільських територій є Токмакська зона. Порівняно нижчий рівень функціонального розвитку м.Токмака сприяв меншій територіальній визначеності розвитку міських та сільських місцевостей і порівняно простій структурі взаємозв'язків. Тут найбільшу долю в загальній структурі займають трудові зв'язки (більше 45%), на другому місці – торгівельні (близько 33%). (Рис.1)

ВИСНОВКИ

Аналіз функціонального взаєморозвитку міських та сільських місцевостей у регіоні дослідження дозволяє зробити такі висновки:

1) За досліджуваній період пройшли значні зміни у розвитку виробничої функції міст та сільської місцевості регіону. В першу чергу, це стосується організуючого центру – міста Мелітополя. Раніше найбільш розвинуті галузі, такі як машинобудування, хімічна та легка промисловість, втратили своє провідне значення. Більшість промислових підприємств цих галузей різко знизили свої потужності, а окремі практично припинили своє функціонування. Разом з тим, значно посилилась роль галузей харчової промисловості. Підприємства м'ясопереробної, олійно-жирової та пивоварної промисловості розширили виробництво конкурентноздатної продукції. Відповідно до цього, зросла роль сільських місцевостей у забезпеченні підприємств міст сільськогосподарською сировиною. Значна частина міського і сільського населення зайнята у торгівлі. Вона стала основним джерелом формування сімейного бюджету для майже третини міського та для близько 15 % сільського населення. Таким чином, торгівельна діяльність населення перетворилась з обслуговуючою у виробничу, що посилює взаємозв'язки між міськими та сільськими місцевостями.

2) Для розвитку демографічної функції в міських та сільських місцевостях характерні спільні риси. Знизився природний приріст населення в середньому на 4,05%, в першу чергу, за рахунок значного зменшення народжуваності населення. Сільські місцевості втратили свою традиційну демографічну функцію – постачання в міста трудових ресурсів. Знівелювався взаєморозвиток міських та сільських місцевостей в реалізації демографічної функції.

3) В господарському комплексі регіону значно посилюється роль рекреаційної функції. Особливо це проявляється в районах з багатими рекреаційними ресурсами, де близькість морських акваторій поєднана з придатною прибереговою смугою, з бальнеологічними ресурсами та лісовими масивами антропогенного походження. Рекреаційне господарство в регіоні має розвинуту матеріальну базу, транспортну інфраструктуру та широко використовується населенням.

4) Рекреаційний потенціал Запорізького Приазов'я створює передумови для перспективного розвитку курортного господарства України. На сучасному етапі ця територія є рекреаційним резервом України. Проте для території Запорізького Приазов'я характерний невисокий коефіцієнт аттрактивності, тобто зовнішньої привабливості території, яка вираховується як складова візуального ряду різних видів рекреаційних ресурсів. Рекреація у Запорізькому Приазов'ї набуває значного розвитку і стає однією з найприбутковіших галузей економічної діяльності.

5) Аналіз природоохоронної функції демонструє загальне покращення екологічного стану в містах та СМ. На сучасному етапі розвитку, завдяки зменшенню промислової активності міст та меншому використанню хімікатів у сільському господарстві, відбувається

стабілізація і відновлення природного балансу в регіоні. СМ регіону, яка є основою відновлення природного екологічного балансу, складається з ряду природно-заповідних територій. Дещо погіршуючим загальні позитивні зміни в природоохоронній функції є збільшення кількості побутових відходів, смітників та стале погіршення вод ріки Молочної та Молочного лиману.

6) Пізнє вторинне заселення території регіону не сприяло виникненню значної кількості історико-культурних об'єктів. Разом з тим, регіон включає ряд археологічних, монументальних та історичних споруд, які сприяють розвитку історико-культурної та рекреаційної функції тих територій, де вони розміщені. Під впливом змін законодавчого, суспільного та економічного характеру відбулися зміни в структурі управління в регіоні. В той же час більша частина організацій залишається без змін. Зміни в структурі виконавчих органів відбуваються повільно та не призводять до суттєвих переорієнтацій.

7) У Мелітопольському суспільно-географічному регіоні виділяються три зони інтенсивності взаємозв'язків – високої, середньої та низької. Більша частина регіону знаходиться в зоні впливу м. Мелітополя, вплив м. Токмака менший, але на відстані до 15 км від його меж є суттєвим. Структура зв'язків відрізняється в залежності від міста та напрямку взаємодії. Найбільш суттєвими є торгівельні, рекреаційні та культурно-освітні зв'язки. Виробничі дещо поступаються і більший вплив мають в Токмакській зоні високо- та середньоінтенсивних зв'язків.

ОСНОВНІ ПУБЛІКАЦІЇ НА ТЕМУ ДИСЕРТАЦІЇ:

1. Рекреаційні мікросистеми Запорізького Приазов'я та їх значення в життєдіяльності населення // Географія і сучасність. Збірник наукових праць Національного педагогічного університету імені М.П.Драгоманова. Випуск 2. – К.: Видавництво Національного педагогічного університету імені М.П.Драгоманова, 1999. – 3с. (0,2 друкованих аркушів).

2. Особенности развития и структура межпоселенческих связей в индустриально-рекреационных районах (на примере Мелитопольского района) // Збірник наукових праць педагогічного факультету Масоріковського університету (Чехія) – “Geografie XI. Cast A.” Brno, 1999., 2с. (0,2 друкованих аркушів).

3. Міжнародний досвід у реформуванні взаємовідносин між містом та сільською місцевістю та його значимість для України. Географія і сучасність // Збірник наукових праць Національного педагогічного університету імені М.П.Драгоманова. Випуск 3. – К.: Видавництво Національного педагогічного університету імені М.П.Драгоманова, 2000. – 6с. (0,4 друкованих аркушів).

4. Динаміка економічного розвитку сільського господарства // Географічні проблеми розвитку півдня України у ХХІ столітті. Збірник наукових праць Одеського державного університету імені І.І.Мечнікова та Мелітопольського державного педагогічного університету. Частина 2. – Одеса-Мелітополь, 2000., - 4с.(0,3 друкованих аркушів).

5. Нові тенденції в поляризації розвитку демографічних функцій міст і сільських місцевостей в сучасних умовах // Географія і сучасність. Збірник наукових праць Національного педагогічного університету імені М.П.Драгоманова. Випуск 4. – К.: Видавництво Національного педагогічного університету імені М.П.Драгоманова, 2000. – 5с. (0,3 друкованих аркушів). (у співавторстві з Загороднім В.В.)

6. Особливості розвитку харчової промисловості в системі “місто-сільська місцевість” / Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету імені М.Коцюбинського. Серія: Географія – Вінниця, 2001. – Вип.ІІ. – 6с.(0,4 друкованих аркушів).

7. Територіальна організація приморських міських і сільських курортних територій Запорізького Приазов'я // Географія і сучасність. Збірник наукових праць Національного педагогічного університету імені М.П.Драгоманова. Випуск 5. – К.: Видавництво Національного педагогічного університету імені М.П.Драгоманова, 2001. – 7с. (0,4 друкованих аркушів). (у співавторстві з Сажневою Н.М.)

АНОТАЦІЯ

Сажнів М.Л. Функціональний взаєморозвиток сільських та міських місцевостей Мелітопольського суспільно-географічного регіону (методика та аналіз). – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата географічних наук із спеціальності 11.00.02 – економічна і соціальна географія, Інститут географії НАН України, Київ, 2002.

В роботі сільські та міські місцевості розглядаються як історично сформовані природно-соціо-економічні територіальні спільності, що отримали розвиток в межах певної території, характеризуються специфічною функціональною структурою, виконують загальні і специфічні функції в розвитку суспільства і знаходяться в постійному взаєморозвитку. Доповнено і поглиблено поняття спільностей “міська та сільська місцевість” та їх функції в територіальній організації і управлінні суспільством. Розроблено методику комплексного економіко-географічного дослідження взаєморозвитку спільностей для потреб територіального управління. Здійснено комплексний суспільно-географічний аналіз взаєморозвитку сільських та міських місцевостей Мелітопольського суспільно-географічного регіону в умовах переходу до ринкових відносин. Виявлені загальні закономірності у взаєморозвитку виробничої, демографічної, рекреаційної, історико-культурної, природоохоронної та управлінської функцій сільських та міських місцевостей регіону. Проведено зонування територій регіону за інтенсивністю та структурою взаємозв'язків сільських та міських місцевостей.

Ключові слова: сільська місцевість, міська місцевість, виробнича функція, демографічна функція, рекреаційна функція, природоохоронна функція, історико-культурна функція, управлінська функція, взаєморозвиток територіальних спільностей, типи та

структура взаємозв'язків, зони інтенсивності взаєморозвитку природно-соціо-економічних територіальних спільностей.

ABSTRACT

Sazhnev M.L. Functional development of the rural and urban territories of the Melitopol social-geographical region – Dragomanov National Pedagogical University. – Kiev, 2002.

Dissertation for the Candidate degree in geographical science in speciality 11.00.02 – social and economical geography.

In activity of agricultural and the urban areas are esteemed as historically formed natural-social-economical territorial commonalities, which have developed in borders of certain terrain. They are characterized by specific functional frame, general designed and specific functions in development of company and are in constant development. In this research described the concept of commonalities “urban and rural territories” and their function in territorial organization and control of company is detailed. The technique of complex economical-geographic research of the development of commonalities for needs of territorial control is described. The complex social-geographic analysis of the development of rural and urban areas in Melitopol social-geographic region in conditions of transition to market relations is carried out. There are detected general trends in development of manufacturing, demographic, recreational, historic-cultural, nature protection and administrative functions in the rural and urban areas. There is conducted the zoning of terrains of the region on the basis of intensity of tides between rural and urban areas.

Key words: rural territory, urban territory, industrial function, demographic function, recreational function, nature-preserving function, historic-cultural function, control function, co development of territorial commonalities, types and structure of functional tides, zones of intensity of co development of territorial commonalities.

АННОТАЦИЯ

Сажнев М.Л. Функциональное взаиморазвитие сельских и городских местностей Мелитопольского общественно-географического региона (методика и анализ). – Рукопись.

Диссертация на соискание научной степени кандидата географических наук из специальности 11.00.02 – экономическая и социальная география, Институт географии НАН Украины, Киев, 2002.

Переход на рыночные условия хозяйствования, муниципальные и экономические реформы создали условия для разрешения многих проблем экологического, экономического, демографического, природоохранного характера. Это приводит к изменению взаимосвязей в общности городских и сельских местностей. Наиболее заметными изменения в

функциональном развитии общности проявляются на региональном и, особенно, на микрорегиональном уровне.

В работе сельские и городские местности рассматриваются как исторически сформированные природно-социо-экономические территориальные общности, которые получили развитие в границах определенной территории, характеризуются специфической функциональной структурой, выполняют общие и специфические функции в развитии общества и находятся в постоянном взаиморазвитии. Дополнено и углублено понятие общностей “городская и сельская местность” и их функции в территориальной организации и управлении обществом. Разработана методика комплексного экономико-географического исследования взаиморазвития общностей для потребностей территориального управления. Осуществлен комплексный общественно-географический анализ взаиморазвития сельских и городских местностей Мелитопольского общественно-географического региона в условиях перехода к рыночным отношениям. Выявлены общие закономерности во взаиморазвитии производственной, демографической, рекреационной, историко-культурной, природоохранной и управленческой функций сельских и городских местностей региона. Проведено зонирование территорий региона за интенсивностью и структурой взаимосвязей сельских и городских местностей на основе которого была построена схема интенсивности функционального взаимодействия общности.

В работе отмечены особенности развития демографической функции – резкое снижение рождаемости в регионе; отмечено возрастание значимости рекреационной функции и ее влияние на развитие сельской местности и укрепление межпоселенческого взаимодействия.

Ключевые слова: сельская местность, городская местность, производственная функция, демографическая функция, рекреационная функция, природоохранная функция, историко-культурная функция, управленческая функция, взаиморазвитие территориальных общностей, типы и структура взаимосвязей, зоны интенсивности взаиморазвития природно-социо-экономических территориальных общностей.